

طبیعت‌گردی مدیریت نشده و تأثیرات منفی بر محیط‌زیست

شیرین کریمی – کارشناسی ارشد محیط زیست

مقدمه

طی دهه‌های گذشته صنعت گردشگری توجه سیاست‌مداران در بسیاری از کشورهای جهان را به خود جلب کرده است. طبیعت‌گردی یک راه حل اقتصادی مهم برای استفاده پایدار از مناطق حفاظت‌شده است و در سراسر جهان، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، همچنان در حال رشد است (دون پورت و همکاران، ۲۰۰۲). در سال ۲۰۰۴، گردشگری بیش از ۲۰۰ میلیون نفر را به خود مشغول کرده است. حدود ۳,۶ تریلیون دلار حاصل فعالیت اقتصادی این صنعت بوده و حدود ۸ تا ۱۲,۸ درصد از مشاغل در سراسر جهان را به خود اختصاص داده است (کوتیوس و همکاران، ۲۰۰۹).

طبیعت‌گردی یک راه حل اقتصادی مهم برای استفاده پایدار از مناطق حفاظت‌شده است و در سراسر جهان، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، همچنان در حال رشد است. با وجود این مدیریت نادرست فعالیت‌های گردشگری می‌تواند باعث تخریب طبیعت در مناطق حفاظت‌شده شود. استان‌های شمالی کشور مانند گیلان و مازندران به دلیل داشتن مناظر بکر و طبیعی مستعد گسترش طبیعت‌گردی در ایران هستند. به عنوان مثال احداث خانه‌های دوم در نواحی روستایی این مناطق در سال‌های اخیر گسترش بی‌سابقه‌ای داشته‌اند که اثرات نامطلوبی بر محیط‌زیست جنگلی و کوهستانی این مناطق به‌ویژه در آلودگی آب‌های شیرین برجای گذاشته است. گردشگری متعارف کنترل نشده تهدیدات بالقوه‌ای را برای بسیاری از مناطق طبیعی (ازجمله تالاب‌ها، منابع آب، هوا و جوامع روستایی) در سراسر جهان به وجود می‌آورد. محافظان و محققان زیست‌محیطی باید به تأثیرات بالقوه صنعت گردشگری بپردازند و همچنین در یافتن جایگزین‌های مناسب تفریحی با کیفیت بالا و کمترین اثرات در مناطق حفاظت‌شده به مدیران مربوطه کمک نمایند.

گردی در ایران هستند. احداث خانه‌های دوم در نواحی روستایی این مناطق در سال‌های اخیر گسترش بی‌سابقه‌ای داشته‌اند که اثرات نامطلوبی بر محیط‌زیست جنگلی و کوهستانی این مناطق به‌ویژه در آلودگی آب‌های شیرین برجای گذاشته است. اگرچه طی سال‌های گذشته اقداماتی مانند صدور اخطار برای جلوگیری از ساخت‌وساز در حریم رودخانه‌ها و یا جلوگیری از برخی ساخت‌وسازهایی که به‌طور غیرقانونی صورت می‌گیرند انجام‌شده ولی بالاین حال هنوز روند این ساخت‌وسازهای غیرقانونی و بی‌رویه که در نتیجه گسترش صنعت گردشگری است، وجود دارد (رضوانی و صفایی، ۱۳۸۴).

تعداد رو به رشد گردشگران در مناطق تالابی می‌تواند به بهبود رفاه مردم محلی در این مناطق کمک کند، اما در عین حال در صورت عدم مدیریت می‌تواند خسارات جدی به حیات‌وحش ایجاد وارد کند. به‌طور معمول گردشگری بر پایه طبیعت سبب آسیب زدن به گیاهان و تغییر در دینامیک آب و خاک می‌شود. فرسایش، ایجاد گل و لای، مدیریت زباله و آلودگی آب، مشکلات رایج در مناطق تفریحی کوهستانی در سراسر جهان هستند (پابکرینگ و بوکلی، ۲۰۰۳). همچنین این تأثیرات در حیات‌وحش و محیط‌زیست می‌تواند باعث کیفیت پایین در تجربه بازدیدکنندگان شود. درآمد حاصل از گردشگری غالباً به نفع آژانس‌های خارجی یا ذینفعان محلی می‌شود درحالی‌که این موضوع باعث بروز اختلال اجتماعی و اقتصادی در روستاهای محلی می‌شود (ایساکس، ۲۰۰۰). استان‌های شمالی کشور مانند گیلان و مازندران به دلیل داشتن مناظر بکر و طبیعی مستعد گسترش طبیعت

آلودگی رژیم غذایی، تغییرات در الگوهای تغذیه‌ای و انتقال بیماری‌ها است. در کشور برزیل، مصرف زباله توسط میمون کاپوچین و مارماست معرفی‌شده در پارک ملی تیجوکا بسیار رایج است. موش‌های خرما در پارک ایبیتی پوکا که در آنجا حملات به چادرهای کمپ بسیار رایج بود، اغلب زباله‌های مضر بازدیدکنندگان را مصرف می‌کردند (آرگونا و ستر، ۲۰۰۱). از آنجایی که هنوز مطالعات کافی در مورد تأثیرات تفریحی صورت نگرفته است، ارزیابی‌های پژوهشی دقیق و شاخص‌های کافی برای نظارت بر اثرات گردشگری در مناطق حفاظت‌شده باید در سطح جهانی صورت گیرد (آی یو سی ان، ۲۰۰۵).

توسعه گردشگری بر پایه طبیعت به‌عنوان یک سازگاری بالقوه باهدف مدیریت مناسب مناطق حفاظت‌شده، موجب تعجیل در افزایش زیرساخت‌ها و جذابیت مناطق حفاظت‌شده به‌منظور جذب طبیعت‌گردی عمومی شده است. به‌طور کلی، مدیریت نادرست فعالیت‌های گردشگری می‌تواند باعث تخریب طبیعت در مناطق حفاظت‌شده شود (آی یو سی ان، ۲۰۰۵). همچنین توجه بیش از حد به صنعت گردشگری بر پایه طبیعت، ممکن است باعث ممانعت تلاش‌ها برای حفاظت از طبیعت به‌طور مؤثر شود (ایساکس، ۲۰۰۰). مطالعات گذشته نشان می‌دهد رفت‌وآمد بازدیدکنندگان و دیگر فعالیت‌های گردشگری بر روی اکوسیستم و گونه‌های آن (از صخره‌های مرجانی گرفته تا پستانداران آن منطقه) تأثیر منفی می‌گذارد (من و همکاران، ۲۰۰۲). اثرات بازدید بر روی گونه‌های مهره‌دار جنگلی به‌خصوص نخستی‌ها شناخته‌شده است. اختلالات مربوط به تغییر در رفتار، ازجمله اجتناب از سایت‌های بازدید شده، نرخ پایین تعامل اجتماعی و همچنین تشدید تعاملات تهاجمی است. سایر اختلالات شدید ناشی از

اثرات منفی گردشگری در طبقه‌بندی‌های زیر بررسی می‌شوند:

منابع آب:

آب، به‌ویژه آب شیرین، یکی از حیاتی‌ترین منابع طبیعی است. بخش گردشگری از لحاظ سطح و اجزای استفاده از آب بسیار متنوع است. به‌عنوان مثال، تفاوت‌های بسیار زیادی در استفاده از آب وجود دارد که بستگی به محل اقامت گردشگران (انواع مختلف هتل‌ها، کمپینگ، خانه‌های تعطیلات و غیره) و نوع فعالیت‌هایی که آن‌ها انجام می‌دهند (برای مثال فعالیت‌های گلف، استفاده از استخرهای شنا) دارد. صنعت گردشگری به‌طور کلی از منابع آب، برای هتل‌ها، استخرهای شنا، زمین‌های گلف و استفاده شخصی از آب توسط گردشگران استفاده بیش‌ازحد می‌کند. این امر منجر به کمبود و تخریب منابع آب و همچنین تولید حجم بیشتری از فاضلاب می‌شود. در مناطق خشک مانند بخش‌های مرکزی و شرقی ایران مسئله کمبود آب از اهمیت خاصی برخوردار است. به دلیل آب‌وهوای گرم و تمایل گردشگران به مصرف آب بیشتر هنگام تعطیلات نسبت به خانه‌هایشان، مقدار مصرف می‌تواند تا ۴۴۰ لیتر در روز افزایش یابد.

نگهداری زمین‌های گلف همچنین می‌تواند منابع آب شیرین را از بین ببرد. تفریح گلف در سال‌های اخیر محبوبیت فراوانی یافته و تعداد زمین‌های گلف به‌سرعت در حال افزایش است. این در حالی است که زمین‌های گلف در هر روز نیازمند مقدار زیادی آب می‌باشند و به علت استخراج بیش‌ازحد آب، این امر می‌تواند به کمبود آب منجر شود. اگر استخراج آب از طریق چاه‌ها باشد، برداشت اضافه آب می‌تواند باعث نفوذ انواع نمک‌ها در

آب‌های زیرزمینی شود. زمین‌های گلف غالباً در مناطق حفاظت‌شده‌ای قرار دارند که منابع محدود هستند و اثرات آن‌ها را تشدید می‌کند.

افزایش فشار در مناطق تالابی و سایر سیستم‌های آبی:

بسیاری از جزایر و مناطق ساحلی اغلب دارای اکوسیستم‌های منحصربه‌فرد هستند. تالاب‌ها منابع مهمی برای گردشگری و تفریح هستند و فرصت‌هایی برای تماشای حیات‌وحش و تماشای پرندگان، تحقیقات و آموزش، لذت بردن از چشم‌اندازها، قایقرانی، غواصی، ماهیگیری و شکار ورزشی، عکاسی و غیره را فراهم

می‌کنند. بنابر برنامه عمران ملل متحد (۱۹۹۹)، بیش از ۵۰ درصد از گونه‌های گیاهی در مدیترانه در مناطق ساحلی هستند. این تالاب‌ها و همچنین اکوسیستم‌های دریایی در معرض خطر فعالیت‌های گردشگری مانند ساختمان‌های هتل‌ها، زیرساخت‌ها، شهرنشینی، مصرف آب، آلودگی آب، زباله‌های جامد، بهره‌برداری از مناطق حفاظت‌شده و گونه‌های آن برای اهداف گردشگری و غیره هستند.

به‌خصوص بر گیاهان و جانوران تالاب داشته باشد. همچنین ساخت و ساز تسهیلات گردشگری و زیرساخت‌های دیگر نیازمند مواد خام است که ممکن است از مناطق تالاب استخراج شود.

۳) حمل و نقل توسط ماشین، کشتی، هواپیما و قایق‌های موتوری می‌تواند باعث آلودگی هوا و آلودگی

می‌تواند محدوده طبیعی منطقه تالابی را کاهش داده و در نتیجه فضای زندگی را برای حیات‌وحش و گونه‌های حفاظت‌شده مختل کند.

۲) ساخت‌وساز امکانات توریستی مانند هتل‌ها، مهمان سراها، رستوران‌ها، مراکز بازدیدکننده یا اردوگاه‌ها، زمین‌های گلف، مغازه‌ها و غیره می‌تواند تأثیر منفی

مهم‌ترین خطرات زیست‌محیطی مربوط به گردشگری در مناطق تالابی عبارت‌اند از:

۱) ساخت و ساز زیرساخت‌های مربوط به گردشگری مانند راه‌های دسترسی، پارکینگ‌ها، فرودگاه‌ها، استراحتگاه‌ها، سالن‌های تفریحی، تأسیسات تصفیه‌خانه فاضلاب و یا امکانات تفریحی، کنترل حشرات و پروژه‌های دیگر (باکون، ۱۹۸۷)

فرهنگ:

طبیعت‌گردی می‌تواند تأثیر فرهنگی بر جوامع محلی داشته باشد. برای مثال تغییر نمادهای فرهنگی سنتی به کالاهایی برای فروش به بازدیدکنندگان، اختلال در روابط پیشینی که بین مردم محلی وجود داشته و همچنین افزایش وقوع جرم. علاوه بر این هنگامی که یک جامعه تبدیل به یک مقصد گردشگری می‌شود،

زندگی ساکنان جامعه تحت تأثیر قرار می‌گیرد، و حمایت ساکنان برای توسعه، برنامه‌ریزی، عملکرد موفق و پایداری گردشگری ضروری است (کیم، ۲۰۰۲) بنابراین، کیفیت زندگی ساکنان باید نگرانی عمده‌ای برای سیاست‌گذاران جامعه باشد (عارف، ۲۰۱۰).

صوتی شود که اثر منفی روی حیات وحش می‌گذارد. به‌عنوان مثال حمل و نقل ممکن است باعث ایجاد اختلال در پرندگان، حیوانات و ماهی‌ها، از بین بردن پوشش گیاهی و غیره شود. انتشار روغن و سوخت از کشتی‌ها و صنایع دیگر تأثیر منفی بر کیفیت آب‌های مناطق تالاب دارد. گونه‌های دریایی ممکن است به دلیل برخورد با کشتی‌ها، قایق‌ها آسیب ببینند و یا کشته شوند.

۴) فعالیتهایی نظیر شکار یا ماهیگیری غیرقانونی که توسط گردشگران انجام می‌گیرد باعث نابودی

جمعیت گونه‌های محافظت‌شده می‌شود و باعث تغییر در تعادل و پایداری اکوسیستم می‌شوند. تجارت سوغات‌های ساخته‌شده از گونه‌های در معرض خطر نیز کاهش یا نابود کردن محیط طبیعی را به دنبال دارد. ۵) گردشگران باعث افزایش تقاضای آب شیرین و تولید فاضلاب می‌شوند.

۶) از صنعت رو به رشد گردشگری در یک منطقه تالابی ممکن است سرعت شهری شدن را افزایش دهد که این خود تقاضا برای زمین‌های حفاظت‌شده یا زمین‌های مجاور تالاب‌ها را افزایش می‌دهد. این امر

می‌تواند باعث خسارت زدن به سیستم هیدرولوژیکی تالاب و کیفیت آب با استفاده از فعالیتهایی نظیر زهکشی و یا پر کردن زمین‌های مجاور برای ساخت جاده‌ها، ساختمان‌ها و پارکینگ‌ها شود. علاوه بر این، افزایش تقاضا برای مواد غذایی ممکن است منجر به رواج یافتن روش‌های فشرده کشاورزی و ماهیگیری شود که تأثیر منفی بر کاربری زمین، کیفیت و مقدار آب دارد.

تخریب زمین:

منابع طبیعی زمین شامل جنگل‌ها، حیات وحش، مواد معدنی، خاک‌های حاصلخیز، تالاب و سوخت‌های فسیلی می‌باشند. افزایش ساخت‌وساز تسهیلات تفریحی، به دلیل تغییراتی که به وجود می‌آورد، فشار زیادی را بر چشم‌اندازهای خیره‌کننده و منابع طبیعی افزوده است که این امر منجر به تخریب زمین و آسیب زدن به منابع طبیعی می‌شود. به‌علاوه، جنگل‌ها به‌طور مکرر تحت تأثیرات مخرب گردشگری از جمله جنگل‌زدایی ناشی از پاک‌سازی زمین و تجمع چوب به عنوان سوخت، هستند.

افزایش آلودگی هوا:

آلودگی هوا ناشی از حمل‌ونقل گردشگری یکی از مهم‌ترین اثرات منفی گردشگری است. سفر به وسیله راه‌آهن، هواپیما و جاده به آلودگی هوا منجر می‌شود که در نهایت به محیط‌زیست آسیب می‌رساند. بخش بزرگی از انتشار گازهای آلوده‌کننده به هوا توسط سفر هوایی گردشگران از یک مکان به مکان دیگر ایجاد می‌شود. علاوه بر این، انتشار این گازها که از طریق حمل‌ونقل است، به آلودگی‌های فتوشیمیایی، باران

اسیدی و گرم شدن کره زمین منجر می‌شود. برای مثال اجاره اتومبیل‌های مخصوص مسافرت در کشورهای مانند استرالیا و نیوزیلند بسیار رایج هستند و یکی از دلایل اصلی آلودگی هوا هستند.

نتیجه‌گیری:

عدم درک تأثیرات گردشگری یکی از دلایل پیشرفت نکردن این صنعت در کشورهای جهان سوم است. محافظان و محققان زیست‌محیطی باید به تأثیرات بالقوه صنعت

پیشنهادها:

- زون بندی کشور از نظر توان گردشگری
- اختصاص دادن بخشی از درآمد گردشگری به نگهداری و ارتقای محیط‌زیست منطقه
- افزایش آگاهی گردشگران در جهت جلوگیری از تخریب محیط‌زیست
- جلوگیری از ساخت‌وساز تسهیلات غیرضروری
- ممانعت از حضور گردشگران در اکوسیستم‌های حساس

منابع:

- Aragona, M., & Setz, E. F.Z. (2001). Diet of maned wolf, *Chrysocyon brachyurus* (Mammalia: Canidae), during wet and dry season at Ibitipoca state park, Brazil. *Journal of Zoology*, 254, 131–136.
- Aref, F. (2010). Residents' attitudes towards tourism impacts: A case study of Shiraz, Iran. *Tourism Analysis*, 15(2), 253-261.
- BACON, P.R. (1987), Use of wetlands for tourism in the insular Caribbean, *Annals of Tourism Research*, 14, 104117.
- Cowlishaw, G., & Dunbar, R. (2000). *Primate conservation biology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Davenport, L., Brockelman, W. Y., Wright, P. C., Ruf, K., & Del Valle, F. B.R. (2002). Ferramentas de ecoturismo para Parques. In J. Terborgh, C. van Schaik, L. Davenport, & M. Rao (Eds.), *Tornado parques eficientes: Estratégias para a conservação da natureza nos trópicos*. Curitiba: Editora UFPR.
- Hartshorn, G. S. (1995). Ecological basis for sustainable development in tropical forests. *Annual Review of Ecology & Systematics*, 26, 155–175.
- Issacs, J. C. (2000). The limited potencial of ecotourism to contribute to wildlife conservation. *Wildlife Society Bulletin*, 28, 61–69.
- IUCN (2005). Benefits beyond boundaries. *Proceedings of the Vth World Park Congress*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Kim, K. (2002). The effects of tourism impacts upon quality of life residents in the community. *Virginia Polytechnic Institute and State University*, Blacksburg, Virginia
- Mann, S. L., Steidl, R. J., & Dalton, V. M. (2002). Effects of cave tours on breeding *Myotis velifer*. *Journal of Wildlife Management*, 66, 618–624.